

МЕЃУНАРОДНА НАБЉУДУВАЧКА МИСИЈА ЗА ИЗБОРИТЕ Република Северна Македонија – Претседателски избори, 24 април 2024 година

ИЗЈАВА ЗА ПРЕЛИМИНАРНИ НАОДИ И ЗАКЛУЧОЦИ

ПРЕЛИМИНАРНИ ЗАКЛУЧОЦИ

Првиот круг од претседателските избори беше конкурентен и гласачите имаа можност да направат информиран избор. Законската рамка создава основа за демократски избори, но таа не регулира во доволна мера некои од важните елементи на претседателската трка, а неодамнешните измени беа воведени преку процес на кој му недостасуваше транспарентност и консултации со јавноста. Основните слободи беа почитувани во кампањата, но како што се приближуваше денот на изборите, а границите меѓу претседателската и парламентарната трка почнаа да се замаглуваат, реториката стануваше сè понегативна и, во некои случаи, дискриминаторска, одразувајќи ја политичката фрагментација и етничките поделби. Недоволната застапеност на жените во кампањата и ограничениот ангажман со жените гласачи покажаа потреба од поголема посветеност на обезбедувањето нивна вклученост во политичкиот живот. Поврзаноста на распределбата на средствата за кампања и медиумските можности со партиската припадност несразмерно ги фаворизираше кандидатите коишто се поврзани со големите политички партии. И покрај ограничените човечки и технички ресурси, изборната администрација генерално уживаше доверба на јавноста во поглед на нејзиниот технички капацитет и ефикасно управуваше со процесот во целина. Денот на изборите севкупно беше оценет позитивно, при што во голема мера се почитуваа процедурите за гласање, додека во некои случаи, при пребројувањето, избирачките одбори не ги завршија целосно пропишаните процедури.

На 14 февруари 2024 година, претседателот на собранието објави дека редовно закажаните претседателски избори ќе се одржат на 24 април, а потенцијалниот втор круг ќе се одржи на 8 мај, истовремено со парламентарните избори. Пред изборите, повеќето соговорници на МНМИ опишаа присуство на атмосфера на незадоволство од политичките елити, припишувајќи го на вооченото политичко влијание при назначувањата во институциите, долгогодишната неефикасност во јавната администрација и неодамнешните случаи на корупција од висок профил. Голем број соговорници на МНМИ ја истакнаа потребата од сеопфатни реформи во јавната администрација и судството, како и од поусогласени напори за борба против корупцијата, и укажаа на долгогодишен недостаток на политичка волја за решавање на овие прашања како кај владата, така и кај опозицијата.

Правната рамка ја воспоставува основата за одржување на демократски избори, меѓутоа, клучните аспекти на претседателските избори, вклучувајќи и одредени правила за спроведување кампања, пристап до медиумите и распределба на државното финансирање не се регулирани, што ја поткопува правната сигурност. Таквите недостатоци доведоа до тоа државните власти да применуваат правила за регулирање на политичките партии, што ја факторизира нивната застапеност во собранието, а со тоа им се дава предност на кандидатите коишто се поврзани со главните парламентарни партии. Изборниот законик последен пат беше изменет по распишувањето на изборите. Измените вклучија дел од претходно дадените препораки од ОДИХР и технички предлози на Државната изборна комисија (ДИК) за регистрација на гласачите, финансирање на кампањата и решавање на изборни спорови, но препораките дадени од меѓуагенциската работна група задолжена за изборните реформи во голема мера беа игнорирани, а неколку препораки на ОДИХР и на Венецијанската комисија на Советот на Европа не беа земени предвид. Дополнително, измените беа усвоени преку забрзани постапки без јавна расправа, што не е во согласност со меѓународните стандарди и заложбите на ОБСЕ.

Генерално, изборната администрација ги запази сите законски рокови и уживаше доверба на јавноста во поглед на нејзиниот технички капацитет. Меѓутоа, главно поради постојаниот недостаток на кадар и намаленото финансирање, Државната изборна комисија (ДИК) доцнеша со неколку елементи од подготовките, како што е именувањето членови во пониските изборни органи, издавањето технички упатства, објавувањето записници и одлуки од седниците и започнувањето на кампањата за едукација на гласачите. Значителните промени во составот на органите на пониско ниво влијаеше на изборните подготовки на овие нивоа. ДИК одржуваше редовни јавни седници во предизборниот период, но не успеа во доследното давање јавно известување однапред за одржувањето на своите седници или во нивното навремено свикување. И покрај тоа што ДИК презеде забележителни чекори за подобрување на пристапноста на лицата со попреченост, остана загриженоста дека сите важни информации не беа достапни во приспособени формати, а пристапот до изборните канцеларии остана недоволен.

Конечниот избирачки список содржеше 1.814.317 граѓани за претседателските избори. Во согласност со претходната препорака на ОДИХР, неодамнешните законски измени го елиминираа условот граѓаните да поседуваат важечки документ за идентификација за да бидат вклучени во избирачкиот список. Понатаму, како привремена мерка за ублажување на доцнењата предизвикани од задоцнето издавање на нови документи за лична идентификација, на гласачите со документи на кои им истекол рокот најмногу девет месеци пред изборите им беше дозволено да ги користат тие документи за цели на идентификација на денот на изборите. Соговорниците на МНМИ генерално не изразија загриженост за инклузивноста на избирачкиот список. Сепак, некои од нив истакнаа одредени присутни недостатоци во системите за водење на адреси на живеење и системите за водење на населението, коишто ја намалуваат точноста на податоците. Претходните препораки на ОДИХР за ажурирање и за ревизија на овие бази на податоци не беа имплементирани.

Законот ги задржува критериумите за престој за претседателските кандидати, коишто се чини дека се прекумерно рестриktivни, што е спротивно на меѓународните обврски и стандарди. Седум кандидати беа регистрирани од ДИК за да се натпреваруваат на претседателските избори преку инклузивен процес. Иако шест од регистрираните кандидати беа официјално независни според законот, сите кандидати беа поддржани од политички партии пред регистрацијата, а најголемиот дел од нив користеа партиски симболи за идентификација на гласачкото ливче, како и финансирање за кампањата врз основа на парламентарната застапеност на партиите што ги поддржуваа.

И покрај законските одредби коишто наложуваат еднаква родова застапеност на сите нивоа на јавната администрација и јавниот живот, учеството на жените остана ниско кај одредени избрани и именувани позиции, бидејќи напорите беа недоволни за да се елиминираат трајните родови стереотипи коишто продолжуваат да го попречуваат нивното вклучување во политиката. Две од седумте претседателски кандидати беа жени. Присуството на жените како говорници и поддржувачи на настаните од кампањите набљудувани од НМИ на ОДИХР генерално беше ограничено, а прашањата поврзани со родовата еднаквост во голема мера беа отсутни од дискурсот на кампањите. Додека родовата квота во изборната администрација беше исполнета во повеќето случаи, во ДИК и во четири од 80-те ОИК не беше исполнета утврдената застапеност на жените.

Претседателската кампања беше конкурентна, а основните слободи се почитуваа. Сепак, и покрај нивната „номинална“ независност, кандидатите поврзани со четирите главни парламентарни партии имаа значителни предности во пристапот до финансирани реклами во медиумите и кампањски простор, што влијаеше на еднаквоста на можностите за кампања. На настаните во рамките на кампањите честопати истовремено се промовираа и претседателски и парламентарни кандидати, што им овозможи на политичките партии да ги претстават своите партиски агенди уште пред официјалната парламентарна кампања. Клучните теми ги вклучуваа економијата,

активноста за борба против корупцијата и пристапувањето во ЕУ. Како што се приближуваше денот на изборите, дискурсот на кампањите стануваше сè понегативен, вклучувајќи и на интернет, со лични навреди и повремени закани. НМИ на ОДИХР забележа дека по распишувањето на изборите, неколку локални јавни инфраструктурни проекти беа објавени или свечено отворени од градоначалници, владини претставници и кандидати за пратеници, на тој начин делувајќи во спротивност со законските одредби против злоупотреба на административните ресурси и заложбите на ОБСЕ.

Со неодамнешните измени на Изборниот законик се подобрија некои од техничките аспекти на рамката за финансирање на кампањата, но не се адресираа и не се отстранија системските недостатоци коишто беа претходно идентификувани од надзорните институции, а оставија нерешени и голем број претходни препораки на ОДИХР и на Венецијанската комисија. Овие недостатоци, во комбинација со ограничените ресурси на надзорните тела и повремениот претесно толкување на законот, значително ја ограничија ефективноста и навременоста на надзорот врз финансирањето на кампањите.

Додека опкружувањето генерално е погодно за слободата на медиумите, на квалитетот на новинарството негативно влијаат политичката фрагментација и етничките поделби, интензивната конкуренција меѓу бројните медиуми на ограничениот пазар и неповолните услови за работа на новинарите. Мониторингот на медиумите на НМИ на ОДИХР покажа дека јавниот радиодифузен сервис ги покриваше сите претседателски кандидати во согласност со законските одредби со кои се воспоставува рамка за доделување време на политичките партии на изборите, а приватните медиуми презентираа соодветни информации за сите кандидати во целина, при што некои канали покажуваат пристрасност кон одредени кандидати. Имаше една заедничка телевизиска дебата со сите седум кандидати. Со законските измени од март 2024 година се воведоа јавни субвенции за печатените медиуми и се укина забраната за реклами финансирани од државата во приватните медиуми, со што се дозволија информативни кампањи од јавен интерес. Иако наведената цел на оваа промена беше да придонесе кон финансиската одржливост на медиумскиот сектор, таа беше критикувана поради веројатноста дека ќе резултира со политичко влијание од страна на државата врз медиумите од страна на повеќето соговорници на МНМИ, коишто исто така ја истакнаа потребата од натамошни реформи во медиумскиот сектор за цели на подобрување на одржливоста на медиумите, регулирање на медиумите на интернет и дополнително усогласување на правната рамка со правото на ЕУ.

Правната рамка не предвидува целосна и ефективна правна заштита во некои области. Спротивно на претходните препораки на ОДИХР и меѓународната добра практика, законското право на гласачите да поднесуваат приговори останува ограничено на случаите поврзани со избирачките списоци и нивните индивидуални избирачки права. Правото на жалба во однос на изборните резултати е ограничено на претставниците на оние коишто се потпишале за поддршка на кандидатите. Она што е позитивно е дека законските измени од март 2024 година појаснија одредени рокови за приговор за денот на изборите. Во трите разгледани претставки, Управниот суд ги испочитува кратките рокови, но неговите одлуки или да го разгледа предметот мериторно или да го врати предметот на првостепениот орган не беа конзистентни. Многу соговорници на МНМИ изразија минимална доверба во одлучувањето по нивните претставки поврзани со изборите, како причина наведувајќи ја неефикасноста на судството.

Севкупно, денот на изборите беше мирен, а прописите за предизборен молк во голема мера се почитуваа. Набљудувачите на МНМИ позитивно го оценија гласањето во најголемиот дек од случаите и изборните места коишто се набљудуваа, истакнувајќи дека процедурите беа почитувани во голема мера и дека тајноста на гласањето генерално беше задржана. Сепак, беа забележани одредени случаи на групно и семејно гласање и водење евиденција за гласачите. Повеќе од половина од набљудуваните избирачки места не беа независно пристапни за лицата со телесен инвалидитет, а распоредот беше несоодветен за такви гласачи во секое петто избирачко

место. Процесот на пребројување беше понегативно оценет во десет проценти од набљудуваните избирачки места, пред се поради тоа што избирачките одбори испуштија важни процедурални чекори или извршуваа процедури истовремен. Сумирањето беше ефикасно и транспарентно, меѓутоа, набљудувачите пријавија случаи на корекции коишто се неопходни во записниците за резултати и други индикации за недоволно разбирање на процедурите за пребројување. ДИК ги објави прелиминарните резултати на интернет по избирачко место веднаш по затворањето на гласачките места.

ПРЕЛИМИНАРНИ НАОДИ

Позадина и политички контекст

Северна Македонија е парламентарна република во која претседателот има ограничена извршна моќ и може да служи најмногу два мандата од по пет години. На 14 февруари 2024 година, претседателот на собранието објави дека редовно закажаните претседателски избори ќе се одржат на 24 април, а потенцијалниот втор круг ќе се одржи на 8 мај, истовремено со парламентарните избори.¹

На политичката сцена доминираат две партии, Социјалдемократскиот сојуз на Македонија (СДСМ) и Внатрешната македонска револуционерна организација - Демократска партија за македонско национално единство (ВМРО-ДПМНЕ), коишто наизменично предводат владини коалиции уште од стекнувањето независност. Последните претседателски избори се одржаа на 21 април 2019 година, а по вториот круг на 5 мај, победи Стево Пендаровски, кандидатот поддржан од СДСМ. Последните парламентарни избори се одржаа на 15 јули 2020 година пред официјалното завршување на мандатот на актуелниот парламент и резултираа со формирање на коалициска влада предводена од СДСМ и Движењето Беса.²

Предизборниот политички амбиент беше мирен. Сепак, вкоренетата политичка фрагментација и етничките поделби го попречија усвојувањето на реформите поврзани со изборното законодавство, неопходните реформи во јавната администрација и судството, како и спроведувањето на активностите за борба против корупцијата коишто Европската унија (ЕУ) исто така ги бара за целите на пристапувањето. Повеќето соговорници на МНМИ се осврнаа на генерализираната атмосфера на незадоволство од политичките елити поради перцепциите за политичко влијание при институционалните назначувања, долготрајната неефикасност на јавната администрација и случаите на корупција од висок профил.³

¹ Во согласност со Уставот, претседателските избори мора да се спроведат во последните 60 дена од мандатот на актуелниот претседател, додека парламентарните избори мора да се одржат во последните 90 дена од мандатот на парламентот.

² СДСМ и Беса заедно обезбедија 46 пратенички места, Демократската унија за интеграција (ДУИ) освои 15 мандати, коалицијата на Алијансата за Албанците и Алтернатива доби 12 мандати, ВМРО-ДПМНЕ освои 44 мандати, Левица доби 2 пратенички места, а Демократската партија на Албанците (ДПА) обезбеди 1 мандат. Во јануари 2024 година беше формирана преодна влада предводена од Талат Џафери, првиот премиер на земјата којшто е етнички Албанец, за да ги организира изборите во согласност со законот и коалицискиот договор помеѓу СДСМ и ДУИ.

³ Видете го делот 2.1.2 од [Извештајот за Северна Македонија за 2023 година](#) на Европската комисија (ЕК) во којшто се наведува дека, и покрај континуираните напори, не е усвоено законодавство за справување со „непотизмот, кронизмот и политичкото влијание при вработувањата во јавниот сектор и при назначувањето на членовите на надзорните и управните одбори“. Во делот 2.2.1 понатаму се вели дека „Корупцијата останува распространета во многу области и е причина за загриженост. Забележано е зголемување на одложувањата и поништувањата во судењата на случаите на корупција на високо ниво [...]Максималните законски казни за одредени кривични дела поврзани со корупција беа намалени, [...]што доведе до запирање па дури и прекинување на голем број случаи на корупција на високо ниво“.

Уставот предвидува еднаквост на мажите и жените, а Законот за еднакви можности на жените и мажите од 2012 година бара еднаква родова застапеност на сите нивоа на јавната администрација и јавниот живот. Во составот на парламентот во заминување имаше 51 жена (42,5 проценти).⁴ Жените имаат 4 од 20-те министерски позиции (20 проценти). Само 2 од 80-те општински градоначалници (2,5 проценти) се жени. Ваквата недоволна застапеност на различни избрани и именувани позиции, во комбинација со случаите на притисоци и онлајн напади врз политичарки, укажува на тоа дека напорите на властите и политичките партии да се справат со трајните родови стереотипи коишто го попречуваат учеството на жените во политиката се недоволни.⁵ Ромите сочинуваат 2,53, а Турците 3,86 проценти од населението, меѓутоа, тие се недоволно застапени во некои аспекти од јавниот живот.⁶

Изборен систем и правна рамка

Претседателот се избира директно за петгодишен мандат од целата земја како една изборна единица. Ако ниту еден кандидат не добие повеќе од половина од гласовите од сите регистрирани гласачи, втор круг се одржува две недели подоцна меѓу двајцата кандидати коишто постигнале најдобри резултати. Во вториот круг се избира кандидатот со најголем број освоени гласови, освен ако излезноста не падне под 40 проценти, во кој случај целиот изборен процес се повторува без законски утврден рок. Условот за излезност во вториот круг може да доведе до циклуси на повторени избори, што претходно беше критикувано од ОДИХР и Комисијата за демократија преку правото на Советот на Европа (Венецијанска комисија).⁷

Претседателските избори се регулирани со Уставот од 1991 година, Изборниот законик од 2006 година, Законот за финансирање на политичките партии од 2004 година, Законот за спречување на корупција и судир на интереси од 2019 година, Кривичниот законик и подзаконските акти на Државната изборна комисија (ДИК).⁸

Изборниот законик последен пат беше изменет на 7 март и 1 април 2024 година, по распишувањето на изборите, што ја поткопува правната сигурност.⁹ Спротивно на заложбите на ОБСЕ и на меѓународните стандарди, измените коишто произлегоа од преговорите меѓу

⁴ Во изборниот законик се бара квота од 40 проценти за кандидатските листи за пратеници.

⁵ Во [Профилот за родова еднаквост на земјата за 2023 подготвен од UN Women](#) се наведува дека „Постојат бројни бариери за жените коишто се стремат кон лидерски позиции во политиката, коишто произлегуваат од преовладувачките патријархални вредности и предрасуди, како и од социо-културните норми и родовите стереотипи [...]. На политичките партии им недостасува фундаментална заштита за нивните жени-членки, активистки и политички претставнички“.

⁶ Видете го делот 136 од Советодавниот комитет на Советот на Европа за Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства од 2022 година, Петто мислење за Северна Македонија, во кое стои „социо-економската состојба на Ромите продолжува да биде значително полоша од онаа на населението воопшто“; Видете го делот 2.2.1 од Извештајот на ЕК за Северна Македонија за 2023 година, во кој се наведува дека „Потребни се дополнителни напори и ресурси за да се забрза инклузијата на Ромите, да се справи со антициганизмот, дискриминацијата и образовната и просторна сегрегација и да се намалат нееднаквостите.“

⁷ Видете го [Зедничкото мислење](#) на ОДИХР и на Венецијанската комисија за Изборниот законик од 2013 година.

⁸ Правната рамка ги вклучува Законот за политички партии од 2004 година, Законот за медиуми од 2013 година и Законот за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги од 2013 година. Северна Македонија ги ратификуваше клучните меѓународни и регионални инструменти за заштита на човековите права поврзани со одржувањето на демократски избори.

⁹ Поради нивното задоцнето усвојување, за овие избори не беа спроведени одредени нови одредби, како што е изменетиот број потписи што се потребни за предлагање кандидати за пратеници. Видете ги исто така и ставовите 58 и 60 од [Листата за проверка за владеење на правото](#) на Венецијанската комисија на Советот на Европа од 2016 година, каде што е утврдено дека „онаму каде што е можно, законот мора да се објави пред спроведувањето и да биде предвидлив во поглед на неговите ефекти“.

владејачките партии и опозицијата беа донесени по забрзана постапка, без јавна расправа.¹⁰ Иако промените вклучија некои од претходните препораки на ОДИХР и технички предлози од ДИК, тие во голема мера не ги зеа предвид препораките дадени од меѓуагенциската работна група во ноември 2023 година, којашто беше двигател на дискусиите за изборните реформи уште од мај истата година.¹¹ Многу соговорници на МНМИ, вклучувајќи ги и оние коишто доаѓаат од државните институции и граѓанските организации (ГО), го критикуваа недостатокот на транспарентност во процесот на усвојување и неуспехот да се отстранат долгогодишните недостатоци од законодавството поврзано со изборите.¹²

Со измените, меѓу другото, се елиминира барањето граѓаните да поседуваат важечки документ за лична идентификација за да останат запишани во избирачкиот список, се ревидираат одредени регулативи за финансирање на кампањата, се подобрува заштитата на податоците во врска со регистрацијата на гласачите, се одредуваат рокови за решавање на изборните спорови и, за овие избори, се дозволува користење на одредени лични документи со истечен рок на важност за цели на проверка на гласачите. И покрај измените, голем број претходни препораки на ОДИХР и на Венецијанската комисија остануваат нерешени, вклучувајќи го и тоа Изборниот законик систематски да се ревидира за да се елиминираат празнините и недоследностите, да се обезбеди еднаков пристап до медиумите во изборните кампањи, да се зголеми отчетноста и интегритетот на финансирањето на кампањите и да се подобрат прописите во поглед на злоупотребата на административни ресурси.

Иако правната рамка ја утврдува основата за одржување демократски избори, клучните аспекти на претседателските избори, вклучувајќи и дел од правилата за спроведување кампања, пристапот до медиумите и распределбата на државното финансирање не се регулирани, со што се поткопува правната сигурност.¹³ Недостатоците во овие области доведоа до тоа државните власти да применуваат правила за регулирање на политичките партии, што ја факторизира нивната застапеност во собранието, а со тоа им се дава предност на кандидатите коишто се поврзани со главните парламентарни партии (види *Кампања, Финансирање на кампањата и медиуми*).¹⁴ Многу соговорници на МНМИ ја истакнаа неопходноста од сеопфатна правна реформа и изразија

¹⁰ Предлог-законот го поднесоа тројца пратеници од ВМРО-ДПМНЕ, СДСМ и ДУИ. На 7 март, од 86 присутни пратеници, 84 го одобрија предлог-законот, од кои 30 од 40-те пратеници на ВМРО-ДПМНЕ, 28 од 33-те пратеници на СДСМ, 11 од 13-те пратеници на БДИ/ДУИ и 5 од 8-те пратеници на Алијансата за Албанците. Во ставот 5.8 од [Копенхашкиот документ на ОБСЕ од 1990 година](#), земјите-учеснички се обврзаа да усвојат законодавство „на крајот на јавната постапка“. Во ставот 8 од [Општиот коментар бр. 25](#) на Комитетот на ОН за човекови права (ХРЦ) од 1996 година кон член 25 од МПГПП од 1966 година е наведено дека „Граѓаните исто така учествуваат во водењето на јавните работи со вршење влијание во јавните дебати [...] преку нивните претставници“. Во ставот 60 од [Листата за проверка за владеење на правото](#) на Венецијанската комисија од 2016 година е наведено дека „[законот може да се измени, но со јавна расправа и известување, и без негативно влијание врз легитимните очекувања“.

¹¹ Во мај 2023 година, Министерството за правда формираше работна група (РГ) составена од државни институции, политички партии и граѓански организации (ГО) за измена на Изборниот законик, а нејзината работа заврши во ноември 2023 година. Некои партии, вклучувајќи ја и опозициската ВМРО-ДПМНЕ, избраа да не учествуваат во работната група. Големите партии воода паралелни преговори за потенцијалните измени.

¹² Соговорниците на МНМИ на ОДИХР од редовите на граѓанските организации изјавија дека РГ ги испочитувала роковите за подготовка на амандманите, врз основа на препораките на ОДИХР, додека владата и политичките партии не ги доставиле своите нацрт-предлози на јавен увид и расправа и не го зеа предвид предлогот на РГ во нивниот предлог-закон.

¹³ Законот не предвидува предлагање на претседателски кандидати од страна на политичките партии, туку пропишува независна регистрација со поддршка од гласачите или од пратениците. Во правилата за изборната кампања, политичките партии се утврдени како субјекти коишто ги примаат и управуваат со средствата, со што се фаворизираат оние претседателски кандидати коишто се поврзани со политичките партии. Правилата за распределба на државното финансирање на политичките партии во зависност од нивната застапеност во собранието се во полза на поголемите владини и опозициски партии за разлика од независните кандидати.

¹⁴ Правното толкување од државните органи, вклучувајќи и од ДИК и Агенцијата за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги (ААВМУ) овозможи склучување договори меѓу кандидатите и политичките партии за регулирање на пристапот до буџетски средства за кампањи, простор за кампањи и други ресурси, иако таквите аранжмани не се пропишани во законот.

загриженост за постојаниот недостаток на политичка волја за решавање на клучните проблематични аспекти на изборниот процес и повторената практика на задоцнето усвојување измени на правната рамка.¹⁵

Изборна администрација

Изборите беа спроведени од администрација на три нивоа, составена од ДИК, 80 општински изборни комисии (ОИК) и 3.391 избирачки одбори (ИО). Гласање надвор од земјата беше спроведено во 31 дипломатско-конзуларни претставништва во 22 земји.¹⁶ Предвременото гласање беше спроведено на 23 април за гласачите коишто се пријавиле за домашно гласање, оние во казнено-поправните установи и установите за вонсемејна грижа.¹⁷

ДИК се состои од седум членови коишто се предложени од политичките партии и именувани од парламентот за мандат од пет години.¹⁸ Таа одржуваше редовни јавни седници во предизборниот период, но не успеа во доследно давање на јавно известување однапред за одржувањето на седниците или во нивното навремено свикнување. Покрај тоа, сите записници и одлуки од седниците не беа објавени на интернет како што е предвидено според законот, што ја ограничи транспарентноста. ДИК усвои или остави во сила неколку упатства и насоки за регистрација и идентификација на гласачите, регистрација на кандидатите, важечки и неважечки гласачки ливчиња, гласање на лицата со попреченост и постапување на полицијата за време на изборниот процес. Сепак, многу соговорници на НМИ на ОДИХР, вклучувајќи и некои членови на ОИК, истакнаа дека некои одлуки биле донесени доцна, а насоките дадени во однос на клучните прашања како што е решавањето на приговори на денот на изборите и идентификацијата на гласачите се несоодветни.

ОИК се состојат од пет члена коишто се именувани од вработените во државната и општинската администрација со мандат од пет години. ИО се состојат од тројца постојани членови коишто се именувани за период од четири години од редот на државните и општинските службеници и јавните службеници, како и од двајца привремени членови коишто се предложени од политичките партии.¹⁹ Од распишувањето на изборите, во ОИК и во ИО беа направени значителни измени на составот, што го отежна нивното работење, при што како причини најчесто се наведуваат личните околности како пензионирање и лоша здравствена состојба, а во некои случаи и наводен

¹⁵ Правната рамка поврзана со изборите беше изменета неколку недели пред закажаните избори, вклучувајќи и на 16 февруари 2020 година и двапати во 2021 година, на 2 април и на 16 септември.

¹⁶ За гласање надвор од државата, ДИК регистрирала 2.569 гласачи од добиените 2.904 пријави коишто ги исполнувале законските барања. Во 20 дипломатски претставништва не беше постигнат потребниот минимум од 10 регистрирани гласачи за отворање на избирачко место. Засегнатите гласачи немаа можност за гласање.

¹⁷ За предвремено гласање се пријавиле вкупно 6.935 гласачи за домашно гласање, 2.147 гласачи за гласање во казнено-поправните установи, 2 внатрешно раселени лица, како и 534 лица во здравствените установи и во установите за вонсемејна грижа.

¹⁸ Опозициските партии можат да предложат кандидати за претседател на ДИК и двајца членови, а владејачките партии можат да предложат заменик-претседател и тројца членови. Тековниот мандат на ДИК започна во јануари 2021 година. Од февруари 2023 година до крајот на февруари 2024 година, ДИК имаше само шест члена поради несогласувања меѓу албанските парламентарни партии, околу спроведувањето на одредбите од Изборниот законик со кои на опозициските партии им се дава право да именуваат член на Комисијата. Именувањето се случи по повлекувањето на еден од предложените кандидати, што се случи по истекот на рокот за предлагање.

¹⁹ Во 2021 година беа именувани членови на ОИК и членови на ИО коишто не припаѓаат на ниту една политичка партија.

политички притисок.²⁰ Многу измени се случија по завршувањето на обуката, што доведе до тоа некои ИО да немаат соодветно разбирање на изборните процедури (види *Ден на изборите*). Она што е позитивно е дека ДИК спроведе дополнителна онлајн обука за новоименуваните членови на ОИК една недела пред денот на изборите.

Изборната администрација ги испочитува сите законски рокови и уживаше доверба на јавноста во поглед на нејзиниот технички капацитет. Сепак, постојаниот недостиг на персонал во различните одделенија на ДИК и отсуството на генерален секретар на ДИК уште од 2021 година, во комбинација со намаленото финансирање, доведоа до одложување на неколку сегменти од подготовките.²¹ Тука спаѓаат замената на членови на ОИК и ИО, давањето инструкции на изборните органи на пониско ниво и започнувањето на кампања за едукација на гласачите.²² Набљудувачите на НМИ на ОДИХР исто така забележаа дека некои ОИК покажаа ограничено разбирање во поглед на нивните одговорности.²³ Составот на повеќето ОИК ги исполнува законските критериуми за родова и етничка застапеност.²⁴ Сепак, само двајца од седумте членови на ДИК се жени (29 проценти), што не ја исполнува потребната квота. Жените се застапени со 49 проценти во ОИК.

ДИК разви и спроведе сеопфатна програма за обука за изборните органи на пониско ниво и за претставниците од медиумите, политичките партии и граѓанските организации. Повеќето обуки набљудувани од НМИ на ОДИХР беа добро организирани и интерактивни. Сепак, учеството на членовите на ИО беше генерално ниско, а клучните теми како што се новите прописи за регистрација и идентификација на гласачите, решавањето приговори на денот на изборите и употребата на биометриски уреди за идентификација на гласачите не беа подеднакво покриени.

Поради административните предизвици во процесот на набавки и одложеното одобрување на едукативни материјали од страна на комисијата, ДИК ја започна својата кампања за едукација на гласачите преку радиодифузери, со летоци и на интернет помалку од две недели пред денот на изборите. Кампањата за едукација беше ограничена на општи пораки со кои гласачите се повикуваат да гласаат, пропуштајќи можност да се покријат клучните прашања, како што се процедурите за гласање, прописите за идентификација на гласачите и аранжманите за гласачи со

²⁰ Почнувајќи од февруари 2024 година, 199 од 800 ОИК и 14 проценти од постојаните членови на ИО се заменети, претежно поради лични причини, како пензионирање, здравствени проблеми или преселба. Сепак, некои од соговорниците на МНМИ, вклучувајќи ги и оние од изборната администрација, искажаа загриженост во однос на воочениот притисок од политичките партии, којшто негативно влијае врз нивната подготвеност ефективно да ги извршуваат своите задолженија. Во некои општини како Битола, Богданци, Неготино, Валандово, Василево, вкупните измени во составот на ИО беа околу 50 отсто. Во текот на овој период ОИК се соочија со тешкотии при постигнувањето кворум, што претставуваше пречка за нив да свикуваат седници или да донесуваат одлуки. Во некои случаи, во отсуство на претседавачи, ОИК немаа пристап до финансиски ресурси бидејќи тие се депонираат на личните сметки на претседавачите.

²¹ Недостатоците беа најзабележителни во однос на ИТ, буџетскиот и правниот сектор. Причините за недостигот на персонал ДИК ги лоцира во ниските плати коишто не се привлечни за обучени професионалци и административните ограничувања во однос на процесот на вработување, коишто зависат од одобрени износи од буџетот.

²² Неколку ОИК наведоа дека ДИК не им ги обезбедила потребните упатства навремено, што ги попречило изборните подготовки. Дополнително, некои ОИК им пријавија на НМИ на ОДИХР дека се соочиле со несоодветни финансиски ресурси и доцнење при нивното распоредување.

²³ Ограниченото знаење, меѓу другите прашања, се однесуваше на новите законски одредби во однос на документите за лична идентификација за целите на идентификување на гласачите на избирачките места, подобноста за гласање на гласачите коишто полнат 18 години помеѓу двата круга од претседателските избори, решавањето на приговорите на изборниот ден во врска со прекршувања на правото на глас, регистрацијата на овластените претставници на кандидатите и обезбедување овластувања за пристап до сесиите и релевантните документи на ОИК.

²⁴ Според законот, секој пол мора да биде застапен со најмалку 30 проценти од составот на секој изборен орган. Во општините каде што етничките малцинства се застапени со најмалку 20 проценти од населението, овие групи треба да бидат рамноправно застапени. Од 80 ОИК, 4 не го исполниле барањето за родовата застапеност.

попреченост. Материјалите за едукација на гласачите беа првенствено достапни на македонски и на албански јазик, а некои материјали беа достапни и на ромски, српски, турски и влашки јазик.

Она што е позитивно е дека ДИК обезбеди различни материјали за информирање на гласачите во достапни формати, објави податоци за пристапноста на избирачките места на интернет, воспостави посебна телефонска линија за помош на гласачите со оштетен слух и обезбеди помошни алатки како што се обрасци за тоа како ќе изгледаат гласачките ливчиња на денот на изборите. Сепак, организациите коишто ги застапуваат лицата со попреченост изразија загриженост за недостатокот на обука за ИО за тоа како да ги користат овие помошни алатки, како и за недоволниот пристап на лицата со попреченост до клучните информации во достапни формати, вклучувајќи ги и податоците за регистрација на гласачите. Дополнително, физичката пристапност до изборните простории, вклучувајќи ги и избирачките места, остана несоодветна (види *Ден на изборите*).

Права и регистрација на гласачите

Право на глас имаат граѓаните на возраст над 18 години. Несоодветно на меѓународните стандарди и и покрај претходните препораки на ОДИХР, лицата на кои им е одземена деловната способност со правосилна судска одлука немаат право на глас.²⁵

Системот за регистрација за гласање во земјата е пасивен и континуиран и е заснован на податоците од матичните книги и регистрите на населението.²⁶ Иако законот ја задолжува ДИК да го води и да го ажурира избирачкиот список, поради застарена ИТ технологија и недостатокот на квалификуван персонал, во пракса, Државниот завод за статистика е тој што се занимава со обработката и ажурирањето на поголемиот дел од податоците за регистрација на гласачите.²⁷ Во согласност со претходната препорака на ОДИХР, законските измени од март 2024 година го елиминираа условот гласачите да поседуваат важечки документ за идентификација за да бидат регистрирани како гласачи, со што се отстрани административната пречка што претходно го ограничуваше уставното право на гласачите коишто инаку ги исполнуваат барањата за стекнување со право на глас.²⁸ Бидејќи документите за лична идентификација сè уште се неопходни за гласање, за овие избори, како дополнителна привремена мерка за намалување на негативните ефекти од доцнењето со издавањето на личните документи коишто се поништени поради промената на името на земјата, на гласачите со документи за лична идентификација на кои им истекол рокот најмногу девет месеци пред изборите им беше дозволено да ги користат тие документи за нивна идентификација на избирачкото место.

²⁵ И покрај тоа што Изборниот законик предвидува можност за задржување на гласачките права за поединци чијашто деловна способност е делумно отстранета, во Уставот и во други законодавни акти е задржано општо ограничување на гласачките права за лица со одземена деловна способност. Во член 29 од [Конвенцијата за правата на лицата со попреченост](#) (КПЛП) на ОН од 2006 година од државите се бара „да им гарантираат на лицата со попреченост политички права и можност за нивно користење рамноправно со другите“. Видете го исто така ставот 9.4 од [Соопштението на Комитетот за КПЛП бр. 4/2011](#) од 2013 година, во кое е наведено дека „[...] исклучувањето на правото на гласање врз основа на перципирана или фактичка психо-социјална или интелектуална попреченост, вклучувајќи и ограничување во согласност со индивидуализирана оценка, претставува дискриминација врз основа на попреченост“.

²⁶ Гласачите коишто се жители во земјата автоматски се вклучуваат во избирачките списоци во земјата. Државјаните коишто привремено престојуваат во странство можат активно да се регистрираат за гласање во дипломатските претставништва или да гласаат во земјата според нивното последно место на живеење. Вкупно 2.569 гласачи во странство можеле да гласаат на овие претседателски избори.

²⁷ Пред изборите, ДИК не преземала одговорности за обработка на податоците за регистрирање на гласачите како што било планирано уште од 2021 година, ниту пак реализирала интеграција на своите системи со регистарот на населението.

²⁸ Министерството за внатрешни работи ја информираше НМИ на ОДИХР дека оваа промена не била спроведена во пракса пред изборите.

Гласачите можат да ја потврдат точноста на нивните податоци за регистрација и да побараат корекции преку интернет или лично во подрачните канцеларии на ДИК. Дополнително, податоците за регистрација на гласачите беа достапни за јавен увид во подрачните канцеларии на ДИК од 28 февруари до 18 март. ДИК примила 143 барања од гласачи врз основа на кои извршила 70 корекции, а исто така додала 53 и отстранила 20 гласачи. Осум политички партии побарале електронска копија од регистарот за дополнителна проверка; ниту една од нив не побарала никакви корекции.²⁹

Избирачкиот список вклучува 1.814.317 граѓани со право на глас на претседателските избори, вклучувајќи ги и 95.116-те кои привремено престојуваат во странство. ДИК објави ажурирани податоци коишто се поделени по општини и избирачки места дури на денот пред денот на изборите, што влијаеше на точноста и транспарентноста на податоците. Одредбите на Изборниот законик не гарантираат дека граѓаните коишто ќе наполнат 18 години меѓу потенцијалните два круга на претседателските избори можат да учествуваат во вториот круг. Засегнатите 1.148 граѓани сепак можат да учествуваат на парламентарните избори.

Соговорниците на МНМИ генерално не изразија загриженост за инклузивноста на избирачкиот список. Меѓутоа, некои укажаа на значителниот број граѓани коишто живеат во странство, а остануваат во регистарот бидејќи го задржуваат своето службено живеалиште во земјата, што, доколку овие гласачи одлучат да не учествуваат на изборите, може да влијае на условот за достигнување на прагот во можниот втор круг на претседателските избори. Понатаму, постојаните недостатоци во системите за водење на адреси на живеење и системите за водење на населението продолжуваат да ја намалуваат точноста на податоците.³⁰ Претходните препораки на ОДИХР за осигурување на точноста на податоците, усогласување на сите релевантни бази на податоци и за ревизија на избирачкиот список останаа нерешени пред изборите.

Права и регистрација на кандидатите

За претседател можат да се кандидираат граѓаните коишто се регистрирани гласачи и имаат над 40 години до денот на изборите, со најмалку 10 години престој во земјата во последните 15 години. Условот за престој се чини дека е прекумерно рестриктивен, што е во спротивност со Копенхашкиот документ на ОБСЕ од 1990 година и другите меѓународни стандарди.³¹

Предлогот за претседателски кандидат мора да биде поддржан или со потписи на 30 пратеници или со потписи на најмалку 10.000 гласачи. Потписите за предлагање мораше да се даваат во просториите на 34 подрачни канцеларии на ДИК и во просториите на назначените нотари во периодот од 28 февруари до 8 март. Во согласност со законот, на гласачите им беше дозволено да дадат потпис за поддршка на повеќе од еден кандидат. Некои кандидати известија дека гласачите коишто живеат во руралните области се соочуваат со предизвици во поглед на пристапот до

²⁹ Во согласност со законските измени од март 2024 година, за зајакнување на заштитата на личните податоци, ДИК ги ограничи информациите коишто се споделуваат со партиите при што беа опфатени само податоците коишто се неопходни за увид, како што се името, датумот на раѓање и адресата на гласачите.

³⁰ Министерството за внатрешни работи ги информираше НМИ на ОДИХР дека спроведувањето на одредбите коишто наложуваат поединците да пријават промени на адресата на живеење е недоследно. Според измените од 2023 година на Законот за личната карта, евиденцијата за граѓаните на возраст од 65 години и повеќе се води трајно во граѓанскиот регистар, освен доколку официјално не се пријави смрт, но овој процес не се реализира на унифициран начин. Поради несигурите податоци, граѓанските регистри опфаќаат евиденција на гласачи на нереалистично голема возраст, како и гласачи регистрирани на непостоечки адреси.

³¹ Во став 7.5 од [Копенхашкиот документ на ОБСЕ од 1990](#) е наведено дека земјите учеснички треба „да го почитуваат правото на граѓаните да се кандидираат за политичка или јавна служба, поединечно или како претставници на политички партии или организации, без дискриминација.“. Видете го исто така став 15 од [Општиот коментар на Комитетот за човекови права на ОН бр. 25](#): „лицата коишто се инаку подобни да се кандидираат за избори не треба да бидат исклучени поради неразумни или дискриминаторски барања како што се образование, место на живеење или потекло, или поради политичка припадност.“.

подрачните канцеларии на ДИК.³² Петнаесет потенцијални претседателски кандидати официјално ја известија ДИК за нивната намера да собираат потписи за поддршка од гласачите, од кои седум го добија потребниот број потписи.

Предлагањето на кандидатите за претседателските избори заврши на 19 март. ДИК ги спореди документите за регистрација со утврдените критериуми во законскиот рок и им даде на кандидатите рок од 48 часа за да ги отстранат сите утврдени пропусти или недостатоци.³³ Во инклузивен процес, ДИК регистрираше седум претседателски кандидати, меѓу кои две жени. Двајца кандидати се етнички Албанци. Шест кандидати беа поддржани од групи избирачи, а еден од пратеници. Според законот, кандидатите поддржани од гласачи се официјално независни. Меѓутоа, во пракса, сите претседателски кандидати беа поддржани од политичките партии, најголемиот дел од нив користеа партиски симболи на гласачкото ливче и, по нивното регистрирање, беа подложени на истите прописи што важат за политичките партии од страна на ДИК и другите органи.³⁴

За парламентарните избори, до 12 април, ДИК регистрираше и 84 пратенички кандидатски листи со вкупно 1.680 кандидати предложени од 12 политички партии и 5 коалиции.

Изборна кампања

Официјалната претседателска кампања започна на 4 април и заврши на 22 април, делумно преклопувајќи се со периодот на парламентарната кампања, којшто започна на 18 април и треба да заврши на 6 мај. Законот не го регулира пристапот на претседателските кандидати до буџетски средства за кампања, време за емитување и области за билборди и постери. Поради тоа, државните власти ги применија правилата што се однесуваат на партиите, коишто генерално ја факторизираат застапеноста на партиите во собранието, а со тоа ги обесправија оние кандидати коишто не се поврзани со главните политички партии. Според законот, до 90 проценти од буџетските средства наменети за кампањи, време за емитување и простор за билборди и постери им беа доделени на кандидатите поддржани од четирите најголеми парламентарни партии, имено, СДСМ, ВМРО-ДПМНЕ, ДУИ и Беса. Во правната рамка недостасуваат одредби за примена на прописите за кампања во случаи кога претседателските и парламентарните избори се одржуваат истовремено, што доведува до случаи на присвојување на периодот на претседателската кампања за промовирање на кандидати за пратеници.

Законот забранува користење на средства за кампања пред официјалниот период на започнување на кампањата и забранува одредени форми на предвремена кампања, вклучувајќи и објавување на огласи за кампања во медиумите пред почетокот на периодот на кампањата. Сепак, согласно со законските измени од март 2024 година, законот дозволува одржување на еден кампањски настан помеѓу регистрацијата на кандидатите и почетокот на периодот за кампања. Голем број

³² Додека ДИК ги заверува потписите на гласачите бесплатно, субјектите коишто се кандидираат можат да ангажираат нотари за целите на обезбедување такви услуги за одреден надомест. Само 6 од 15 потенцијални претседателски кандидати ангажирале нотари за собирање потписи, главно во Скопје. За гласачите во руралните области, повеќето кандидати се потпирале на услугите обезбедени од подрачните канцеларии на ДИК.

³³ Од двајца кандидати било побарано да ја надополнат својата документација со информации во врска со нивниот даночен број и банкарската сметка за кампањата; и двата одговориле на барањето во рамките на пропишаниот рок.

³⁴ Регистрираните претседателски кандидати беа Стево Пендаровски, поддржан од коалицијата предводена од СДСМ (Коалиција „За европска иднина“); Гордана Силјановска Давкова поддржана од коалицијата предводена од ВМРО-ДПМНЕ (Коалиција „Твоја Македонија“); Стевчо Јакимовски поддржан од коалицијата предводена од ГРОМ (Коалиција „Храбро за Македонија“); Бујар Османи, поддржан од коалицијата предводена од ДУИ („Европски фронт“); Билјана Ванковска-Цветковска поддржана од Левица; Арбен Таравари, поддржан од ВРЕДИ; Максим Димитриевски, поддржан од ЗНАМ – Движење за наша Македонија („ЗНАМ“).

соговорници на МНМИ истакнаа дека регулативите за предвремена кампања се двосмислени, што доведува до неконзистентна примена од страна на кандидатите и намалена одговорност. Во текот на овој период, МНМИ на ОДИХР забележа дека некои претседателски кандидати и политичките партии коишто ги поддржуваат одржуваа повеќе настани со политички пораки.³⁵

Претседателската кампања беше конкурентна, а основните слободи се почитуваа. Во кампањата имаше значително преклопување на претседателската и парламентарната трка, при што кандидатите и политички партии коишто ги поддржуваат одржуваа големи митинзи, агитираа од врата до врата и дистрибуираа флаери, постери, билборди и дигитални содржини, првенствено на македонски и на албански јазик. Честопати, на настаните од кампањите истовремено се промовираа и претседателски и парламентарни кандидати, при што политичките партии ги користеа настаните во рамките на претседателската кампања за да ги поддржат нивните пошироки партиски агенди. Истакнатите теми ги вклучуваа економијата, борбата против корупцијата, пристапувањето во ЕУ и надворешната политика на земјата. Како што се приближуваше денот на изборите, дискурсот на кампањите стануваше сè понегативен, со лични навреди и повремени закани.³⁶ Во текот на кампањата беа забележани случаи на дискриминаторска реторика, вклучувајќи и некои случаи во кои се мешаа постапките на политичките партии со оние на етничките заедници.³⁷

Во кампањата беа присутни неколку жени политичарки, при што само двете жени претседателски кандидатки истакнаа како говорници на претседателските митинзи набљудувани од МНМИ на ОДИХР.³⁸ Жените сочинуваа околу 22 проценти од говорниците и 34 проценти од присутните на овие настани. Прашањата поврзани со родовата еднаквост во голема мера беа занемарени во дискурсот на кампањата, со исклучок на кандидатката поддржана од ВМРО-ДПМНЕ. Прашањата што се однесуваат на младите добија малку внимание во кампањата.³⁹

Изборниот законик содржи одредени прописи насочени кон спречување на злоупотребата на административни ресурси пред изборите. Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК) е одговорна за надгледување на усогласеноста со релевантните одредби (види *Финансирање на кампањата*). Законот забранува започнување на јавни развојни проекти,

³⁵ На пример, на 28 март, претседателскиот кандидат поддржан од ВМРО-ДПМНЕ учествуваше на јавна дебата во Скопје на која се разговараше за партиските политики; на 29 март, истиот кандидат им се обрати на присутните на митинг во Скопје. На 30 март, кандидатот поддржан од коалицијата предводена од ДУИ се обрати пред присутните на митинг во Гостивар; на 2 април, истиот кандидат одржа политички говор за време на вечера за ифтар во Скопје. На 30 март, кандидатот поддржан од ВРЕДИ се обрати пред присутните за време на свеченото отворање на партиска канцеларија во Струга; на 3 април, истиот кандидат се обрати пред публиката промовирајќи ја претседателската програма на митинг во Скопје.

³⁶ На пример, инцидентите во текот на кампањата вклучуваат вербален напад врз ТВ екипа од поддржувачи на ВМРО-ДПМНЕ на митинг на 4 април; билборд со претседателскиот кандидат поддржан од ВРЕДИ во Скопје беше запален на 7 април; на 9 април, лидерот на СДСМ ја обвини ВМРО-ДПМНЕ дека користи тактика на притисок и им се заканува на новинарите; на 10 април, генералниот секретар на ВМРО-ДПМНЕ повика да престане „корупцијата на СДСМ“ на настан во Крушево; а, на 11 април, на митинг во Босилово, лидерот на ВМРО-ДПМНЕ ги дефинираше изборите како избор помеѓу „горда Македонија“ и СДСМ што се однесуваат „како пиони на ДУИ“. Канцеларијата на пратеникот на ВМРО-ДПМНЕ во Кочани беше обиена на 22 април.

³⁷ На пример, на 7 април, Фејсбук профилот на *Левица* сподели порака во која се вели дека „е време да се стави крај на влијанието на ДУИ и на албанизацијата на Македонија“. Во периодот на кампањата, *Левица* даде неколку погрдни коментари против Бугарија, Бугарите и ЕУ. На 18 април, на Фејсбук профилот на лидерот на *Левица* беше објавена следнава порака: „Бугарите во Уставот е предавство, денес започнува бугарската фашистичка окупација на Македонија“ Политичарите од ДУИ јавно изразија толкување дека слоганот на ВМРО-ДПМНЕ „Македонија повторно твоја“ е шовинистички и анти-албански.

³⁸ ДНИ на МНМИ на ОДИХР набљудуваа 52 настани во рамките на кампањата на 6 претседателски кандидати и партии што ги поддржуваат.

³⁹ Во својата кампања, кандидатите коишто се поддржани од коалицијата на СДСМ и од коалицијата ВРЕДИ ја истакнаа важноста на инвестирањето во младите; кандидатот поддржан од ДУИ повика на младинска квота во парламентот.

вонредни буџетски исплати и процедури за вработувања со користење на буџетски средства по распишувањето на изборите. Свеченото отворање на јавни проекти е забрането почнувајќи 20 дена пред почетокот на на кампањата. И покрај ваквите прописи, МНМИ забележа дека по распишувањето на изборите, неколку локални јавни инфраструктурни проекти беа објавени или свечено отворени од градоначалници, владини претставници и кандидати за пратеници, на тој начин делувајќи во спротивност со законските одредби и заложбите на ОБСЕ.⁴⁰ Дополнително, некои соговорници на НМИ на ОДИХР истакнаа дека голем број јавни постапки за вработување и набавки биле започнати непосредно пред да стапи на сила соодветната забрана. Неколку соговорници на НМИ на ОДИХР изразија загриженост за потенцијалот за купување гласови во ранливите заедници, вклучувајќи ги Ромите и Турците, како и за притисок врз гласачите, главно вработени во јавниот сектор.

Кампањата на социјалните мрежи не е регулирана. НМИ на ОДИХР ги следеше онлајн активностите на сите претседателски кандидати, како и партиите коишто ги поддржуваат и партиските лидери.⁴¹ Најголемиот дел од пораките на кампањите ги промовираа кандидатите и програмите со неутрален тон, при што тонот стануваше сè понегативен како што се приближуваше денот на изборите.⁴² Содржините на кампањите вклучуваа видеа, фотографии, описи на средби и говори. Помеѓу 21 март и денот на изборите, лидерот на ВМРО-ДПМНЕ имаше највисоко ниво на онлајн ангажман (526.816 интеракции), следен од кандидатот поддржан од ВРЕДИ (234.881 интеракции) и претседателскиот кандидат поддржан од СДСМ (191.426 интеракции). Во предизборниот период имаше меѓусебни обвинувања за користење дезинформации во кампањата меѓу некои од главните претенденти. Голем број граѓански организации обезбедија едукација за медиумска писменост поврзана со изборите и следеа дали има појава на дезинформации на интернет, манипулативни содржини и штетни наративи.⁴³

Финансирање на кампањата

Со измените на Изборниот законик од март 2024 година се стесни опсегот на преодното известување за финансирањето на кампањата, се скрати рокот за поднесување на финалниот финансиски извештај и се дефинираа одредени ограничувања во поглед на донациите. Иако со некои од овие измени се подобрија техничките аспекти на рамката за финансирање на кампањата,

⁴⁰ На пример, на 20 и 26 март, градоначалникот од ВМРО-ДПМНЕ на Кисела Вода најави реконструкција на улиците и изградба на нова фонтана; на 21 март и 2 април, градоначалникот на скопската населба Аеродром и потпретседател на ВМРО-ДПМНЕ започна со изградба на нов парк и учествуваше во свечено отворање на реконструкција на рекреативен комплекс; на 12 април, министерот за земјоделство и шумарство на СДСМ објави земјоделски проект; на 12 април, градоначалникот на Тетово и лидер на Беса којашто е дел од коалицијата ВРЕДИ ја започна реконструкцијата на стадионот во Тетово со присуство на претседателскиот кандидат којшто е поддржан од коалицијата; на 12 април, градоначалникот на Гази Баба (ВМРО-ДПМНЕ) најави редизајн на 18 спортски игралишта. На 28 март, градоначалникот на Гевгелија, заедно со лидерот на ВМРО-ДПМНЕ, најавија реконструкција на нов пат. Градоначалникот на Тетово, којшто е лидер на Беса, најави реизградба на новиот пат на 23 април. Видете го ставот 5.4 од [Копенхашкиот документ на ОБСЕ од 1990](#) година, кој бара „јасна поделба меѓу државата и политичките партии“.

⁴¹ НМИ на ОДИХР ги набљудуваше профилите на Фејсбук на претседателските кандидати, политичките партии и нивните лидери почнувајќи од 21 март.

⁴² На пример, на 9 април, лидерот на ВМРО-ДПМНЕ на Фејсбук изјави дека владејачките партии „ги чека таков пораз што ќе им зујат ушите од шлаканицата што ќе им ја испорача народот“. На 11 април, во видео објавено на Фејсбук профилот на лидерот на ВМРО-ДПМНЕ, тој изјави: „Целата кампања на Пендаровски се состои од балкански мачо изјави со евтини примитивни навреди кон убава жена“, мислејќи на кандидатката на опозицијата. На 21 април, лидерот на ВМРО-ДПМНЕ ја обвини владата и властите, вклучително и ДИК, дека планираат да манипулираат со гласовите на претстојните избори.

⁴³ Во текот на кампањата, претставници на СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ меѓусебно се обвинуваа за ширење дезинформации. Во еден случај со голема видливост, на 2 април, новинар објави акциски план на ВМРО-ДПМНЕ којшто наводно вклучувал креирање лажни анкети. ВМРО-ДПМНЕ реагираше наведувајќи дека предметниот акциски план е фалсификат од нивните политички противници. Во 2019 година, Северна Македонија усвои план за Одлучна акција против ширење на дезинформации, но МНМИ не беше запознаена со какви било владини активности преземени во врска со овој изборен процес.

по голем број од претходните препораки на ОДИХР и Венецијанската комисија не беше постапено и не беа отстранети системските недостатоци идентификувани од Државниот завод за ревизија (ДЗР) и од Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК).⁴⁴

Државата им плаќа надомест на медиумите регистрирани во ДИК за платено политичко рекламирање на политичките партии врз основа на застапеноста на партиите во собранието, фаворизирајќи ги двете најголеми партии на власт и во опозиција. Иако законот не содржи детали за тоа како таквото финансирање треба да се применува на претседателските избори, ДИК ја примени истата формула за претседателските кандидати коишто склучија договори со овие партии.⁴⁵ Спротивно на меѓународните стандарди и заложбите на ОБСЕ, примената на оваа формула за распределба резултираше со нееднакво финансирање на претседателските кандидати.⁴⁶ Тројца претседателски кандидати јавно истакнаа дека оваа одредба е дискриминаторска (види и *Медиуми*). Јавните средства доделени на политичките партии за нивните редовни активности можат да се искористат и за претседателската кампања, без законски определени ограничувања.

Претседателската кампања може да се финансира и преку парични донации, донации во натура и заеми. Физичките лица можат да донираат до 3.000 евра, додека правните лица можат да придонесат до 30.000 евра по кандидат.⁴⁷ Донациите можат да се прават и по објавувањето на конечните резултати, практика за која некои соговорници на МНМИ, вклучувајќи ги и оние од надзорните институции, сметаа дека го зголемува потенцијалот за клиентелизам. Според законот, ограничувањето на трошоците, утврдено на 110 денари по регистриран избирач, е кумулативно за двата изборни круга.⁴⁸ Нема обврска за пријавување на трошоците коишто се направени од политичките партии што ги поддржуваат претседателските кандидати, со што се ограничува транспарентноста и отчетноста. Понатаму, финансирањето на кампањата од трети лица и платеното политичко рекламирање на платформите за социјално вмрежување не се експлицитно регулирани.⁴⁹

⁴⁴ Овие препораки вклучуваат регулирање на финансирањето на кампањите од трети страни, известување за придонеси во натура и заеми, усогласување на временските рамки и роковите за прием и објавување на извештаите, како и обезбедување на надзорните тела со соодветни овластувања, ресурси и моќ за санкционирање. Видете го и [Годишниот извештај за 2022 година](#) на ДЗР.

⁴⁵ Фондот што ДИК го издвои за платено медиумско рекламирање за претседателските избори изнесуваше 3,6 милиони евра, а во случај на втор круг дополнителни 1,8 милиони евра. Средствата беа распределени на следниов начин: кандидатите коишто се поддржани со двете најголеми партии на власт и во опозиција (г. Османи, г. Пендаровски, г-ѓа Силјановска-Давкова и г. Таравари) можат да искористат 90 проценти од овие средства; седум проценти се делат меѓу кандидатите коишто се поддржани од партии коишто немаат пратеничка група (г. Јакимовски и г-ѓа Ванковска); додека останатите 3 отсто се наменети за кандидатот којшто е поддржан од вонпарламентарни партии, имено, г. Димитриевски.

⁴⁶ Во став 7.5 од [Копенхашкиот документ на ОБСЕ од 1990 година](#) ги обврзува земјите-учеснички „да го почитуваат правото на граѓаните да се кандидираат за политичка или јавна служба, поединечно или како претставници на политички партии или организации, без дискриминација.“. Видете го и став 1.2.3.a.iii. од [Насоките за избори на Венецијанската комисија на Советот на Европа од 2002 година](#).

⁴⁷ Забранети се донации од странски или анонимни извори, општински власти, државни компании, верски и добротворни организации и од медиуми.

⁴⁸ Едно евро изнесува 62 денари (македонски денари). За овие избори, ограничувањето на трошоците е утврдено на околу 3,2 милиони евра.

⁴⁹ Според [Meta Ad Library](#), во периодот помеѓу 4 и 20 април, шест претседателски кандидати потрошиле вкупно 20,300 евра за рекламирање на социјалните медиуми, при што најмногу потрошиле г. Пендаровски потрошил 12,030 евра, следен од г. Димитриевски кој потрошил 3,816 евра. Истовремено, политичките партии, нивните лидери и други истакнати поединци поврзани со партиите направиле вкупни трошоци за рекламирање од приближно 37,132 евра. Од овој трошок, само на СДСМ и нејзиниот лидер отпаѓаат на 18,505 евра, а на ВМРО-ДПМНЕ и нејзиниот лидер 3.869 евра.

Претседателските кандидати поднесуваат три преодни извештаи за финансирањето на кампањата до ДЗР, ДКСК и ДИК, коишто потоа ги објавуваат на нивните соодветни веб-страници.⁵⁰ Во рок од 60 дена по објавувањето на изборните резултати, кандидатите поднесуваат финален финансиски извештај до ДЗР, кој потоа има 60 дена да изврши ревизија. Во согласност со законските измени од март 2024 година, нема обврска за вклучување информации за трошоците на кампањата во преодните извештаи. Ажурирани упатства за преодното известување беа објавени само два дена пред првиот рок за известување. Упатствата дополнително го стеснија опсегот на известување, намалувајќи ја транспарентноста на финансирањето на кампањата, што е спротивно на меѓународната добра практика.⁵¹ И покрај претходните препораки на ОДИХР, преодните извештаи не можат да се поднесуваат електронски и не се подложни на ревизија.

ДКСК може да иницира истраги за наводни прекршувања на правилата за финансирање на кампањата или по службена должност, вклучувајќи и врз основа на неофицијални извештаи, или по прием на формална пријава, при што мора да донесе решение во рок од пет дена. Меѓутоа, спротивно на законот, ДКСК одлучи да примени општ рок од 60 дена за решавање на повеќето случаи, а правилото од пет дена да го применува само при одлучување по приговор од организатор на кампања. Од распишувањето на изборите, ДКСК поведе 31 предмети врз основа на неофицијални пријави, 3 предмети по службена должност и 1 предмет по формален приговор, применувајќи го рокот од пет дена за решавање само за последниот случај.⁵² Поради финансиски ограничувања и отстапувајќи од претходната практика, ДКСК не распореди теренски монитори за да ја надгледуваат потенцијалната злоупотреба на административните ресурси и трошењето во рамките на кампањата, на тој начин не успевајќи да направи вкрстена проверка на пријавените трошоци за кампањата со реалните трошоци.

Генерално, недостатоците во правната рамка, ограничените ресурси на надзорните тела, како и толкувањето на законот од страна на релевантните институции ја намалија ефективноста на надзорот врз финансирањето на кампањата. ДКСК неправилно ги применуваше роковите при одлучувањето за случаите поврзани со злоупотреба на административни ресурси и не успеа да одговори на потенцијалните законски прекршувања или проактивно да ги провери банкарските сметки на кандидатите. Дополнително, Министерството за финансии издаде премногу тесно дефинирано упатство во врска со преодните извештаи за финансирање на кампањата, што

⁵⁰ Кандидатите мора да поднесат преодни извештаи за финансирањето на кампањата на 11-тиот ден од кампањата, на денот пред изборите и по затворањето на банкарските сметки за нивната кампања. Дополнителен извештај треба да се објави денот пред потенцијалниот втор круг на претседателските избори. Сите седум кандидати ги доставија своите два преодни извештаи во предвидениот рок, но содржината и времето на објавување на овие извештаи се разликуваа. Од вкупно 14-те предадени извештаи, три не содржеа информации за донациите, четири содржеа и трошоци, и покрај отфрлањето на барањето за тоа со поледните законски измени. Само пет извештаи вклучуваа информации за средствата префрлени од политичките партии, додека два извештаи содржеа информации за донации во натура, иако тоа не беше побарано во упатствата за известување. Првите извештаи беа објавени ден по поднесувањето од страна на ДЗР, ДКСК и веб-страниците на двајца кандидати, додека вторите извештаи беа објавени на денот на изборите само од ДКСК и еден кандидат

⁵¹ Според упатството на Министерството за финансии, преодниот извештај не мора да вклучува информации за придонеси во натура, заеми и средства пренесени од политички партии. Обрасците за известување беа објавени на 12 април, додека првиот преоден извештај требаше да се достави на 14 април. Во ставот 261 од [Заедничките насоки на ОДИХР и на Венецијанската комисија за регулативите за политички партии](#) од 2020 година се наведува дека е добра практика да се бараат извештаи коишто на надзорните тела и на јавноста им обезбедуваат прелиминарни информации за приходите и трошоците од кампањите неколку дена пред денот на изборите. Во ставот 258 се наведува дека дигитализирањето на информациите и нивното доставување до регулаторното тело во формат којшто лесно може да се пребарува и повторно да се употребува може да го олесни надзорот.

⁵² Овие случаи се однесуваат на прекршување на одредбите коишто забрануваат нови инвестиции и вработувања, како и јавна промоција на проекти финансирани од државата по распишувањето на изборите. Во претставката на претседателскиот кандидат поддржана од ВМРО-ДПМНЕ се тврди дека Академијата за судии и јавни обвинители не ги прекинала новите вработувања. ДКСК пресуди во корист на подносителот, но Академијата ја обжалюва одлуката на ДКСК до Управниот суд, кој потоа ја поништи одлуката на ДКСК и ја врати на повторно одлучување до ДКСК. ДКСК го усвои барањето за ново разгледување.

резултираше со непријавување на голем број извори на приходи. Клучните чинители на изборите, вклучувајќи ги и оние од надзорните институции, немаа целосна доверба во ефективноста на следењето на финансирањето на кампањата и одговорноста за злоупотребата на административните ресурси во кампањата.

Медиуми

Медиумскиот пејзаж е разновиден, со 40 телевизиски и 58 радио станици, 22 печатени медиуми и преку 200 онлајн портали. Иако телевизијата е главниот извор на информации, онлајн порталите сè позначајно влијаат на медиумското опкружување, особено за време на избори. Додека опкружувањето генерално е погодно за слободата на медиумите, на квалитетот на новинарството негативно влијаат политичката фрагментација и етничките поделби, интензивната конкуренција меѓу бројните медиуми на ограничен пазар и неповолните услови за работа на новинарите. Со измените на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета од ноември 2022 година, како и со измените на Кривичниот законик од февруари 2023 година, се воведоа дополнителни заштитни мерки за новинарите. Сепак, онлајн нападите, вклучувајќи ги и оние врз жените, како и изолираните инциденти на физички напади врз новинари остануваат причина за загриженост.⁵³

Во март 2024 година беа усвоени измени на Законот за медиуми и на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, со кои се воведуваат јавни субвенции за печатените медиуми и се укинува забраната за рекламирање финансирано од државата на приватни медиуми за информативни кампањи од јавен интерес.⁵⁴ Иако наведената цел беше да се придонесе кон одржливоста на секторот, оваа промена беше критикувана од повеќето соговорници на МНМИ, бидејќи веројатно ќе резултира со политичко влијание врз медиумите. Многу соговорници ја истакнаа потребата од понатамошни реформи во медиумскиот сектор за цели на подобрување на одржливоста на медиумите, регулирање на онлајн медиумите и понатамошно усогласување на правната рамка со правото на ЕУ во однос на зајакнувањето на независноста и капацитетот на регулаторот на медиумите и јавниот радиодифузен сервис.

Изборниот законик бара од сите медиуми, вклучувајќи ги и онлајн порталите за вести, да обезбедуваат покривање на изборите на правичен и избалансиран начин. Јавниот радиодифузен сервис е обврзан да емитува бесплатна политичка промоција, додека другите видови медиуми имаат право да нудат платено политичко рекламирање. Сепак, различни одредби во законот се однесуваат само на покривањето на политичките партии, а не и на претседателските кандидати, а со нивната примена на претседателските избори се фаворизираа кандидатите коишто се поддржани од најголемите политички партии.⁵⁵ Законските одредби коишто дозволуваат финансирање за платено политичко рекламирање во медиумите директно од државниот буџет беа критикувани од голем број соговорници на МНМИ поради тоа што ја зголемуваат зависноста на медиумите од државните средства. Покрај тоа, повеќето соговорници на МНМИ тврдеа дека значителен број портали за вести коишто се регистрирани за рекламирање во рамките на кампањата, биле создадени со единствена цел да добиваат државни средства за време на

⁵³ Според Здружението на новинари на Македонија (ЗНМ), во 2024 година, новинар бил физички нападнат и повреден при интервју во Кичево, а подоцна бил уапсен по физички инцидент. Новинарот потоа бил ослободен, но се соочува со кривична пријава. Голем број соговорници на МНМИ пријавија редовни напади на интернет, со зголемен број случаи против новинарки. Честопати, овие случаи не се пријавуваат или не се гонат.

⁵⁴ Согласно со измените, комисија за државни кампањи составена од претставници на најголемите политички партии ќе ги избира проектите презентирани преку кампањите од јавен интерес, распределувајќи 0,1 отсто од државниот буџет за оваа намена.

⁵⁵ Правилата за распределба на платеното политичко рекламирање беа оспорени од *Левица* и од претседателскиот кандидат поддржан од неа пред Уставниот суд, наведувајќи дека со нееднаквата распределба се доведени во неповолна позиција. Случајот во моментов чека на разгледување.

изборните кампањи и, во некои случаи, да ги канализираат овие средства кон политичките партии (видете и *Финансирање на кампањата*).⁵⁶

Емисиите со вести на јавниот радиодифузен сервис Македонска радио и телевизија (*MPT*) и понатаму остануваат да бидат регулирани со строги прописи во периодот на кампањата.⁵⁷ Ова негативно влијае на уредувачката слобода и не овозможува правичен пристап и покривање со вести за претседателските кандидати коишто се поддржани од помалите политички партии, и покрај претходните препораки на ОДИХР. И покрај законските измени од јули 2023 година коишто имаа за цел да го подобрат финансирањето на јавниот радиодифузен сервис, тој сè уште останува првенствено финансиран од државниот буџет.⁵⁸ Додека неговото ново раководство требаше да биде избрано во 2019 година, поради недостиг на договор во Собранието за именување на новите членови на Програмскиот совет, радиодифузерот работи под раководство со истечен мандат.

Агенцијата за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги (ААВМУ) е одговорна за регулирање и надзор на радиодифузните медиуми. Во периодот на кампањата, таа доставуваше периодични извештаи до ДИК врз основа на мониторинг на медиумите, а наодите ги објавуваше и на интернет. Усвои неколку насоки во врска со изборите, вклучувајќи и во однос на распределбата на времето за емитување меѓу кандидатите, како и регулативи за молк на кампањата во медиумите.⁵⁹ ААВМУ разви и доброволен кодекс на однесување во онлајн сферата.⁶⁰ Издаде соопштение во врска со политичкото рекламирање платено од СДСМ и ДУИ, во кое учествуваа малолетници. Иако онлајн медиумите во голема мера се нерегулирани, формирано е координативно тело коешто е составено од претставници на ААВМУ и ГО за да се регистрираат и да се објавуваат поврзаните известувања, но ова тело нема овластувања за спроведување.

Резултатите од мониторингот на медиумите на НМИ на ОДИХР покажуваат дека покривањето со вести во врска со изборите во радиодифузните медиуми во текот на периодот на кампањата беше

⁵⁶ Сите заинтересирани приватни медиуми мораа да ги објават своите ценовници за платено политичко рекламирање, додека онлајн порталите дополнително требаше да се регистрираат во ДИК. За претседателските и парламентарните избори во ДИК се регистрираа 39 ТВ станици, 37 радио станици, 11 печатени медиуми и 251 интернет портал. Државното јавно обвинителство ја информираше НМИ на ОДИХР дека претходните истраги за легитимноста на некои интернет портали коишто учествуваат во изборни кампањи биле прекинати, бидејќи не можеле да се утврдат елементи на незаконски активности.

⁵⁷ Според законот, јавниот радиодифузен сервис е обврзан на *MPT 1* и *2* да посвети 70 отсто од емисиите со вести на претседателските кандидати. Агенцијата за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги (ААВМУ) распредели вкупно 30 отсто од времето на двајцата кандидати поддржани од СДСМ и ДУИ, вкупно 30 отсто на четворицата кандидати поддржани од ВМРО-ДПМНЕ, *Левица*, Беса и ГРОМ, а 10 отсто на кандидатот на ЗНАМ. Дополнително, ААВМУ на секој претседателски кандидат му додели три часа медиумско претставување на Собранискиот канал.

⁵⁸ Во согласност со измените, средствата за финансирање на јавните радиодифузери се обезбедуваат од државниот буџет во фиксен износ од 1 процент од вкупните даночни приходи, со што се подобрува стабилноста на финансирањето.

⁵⁹ Во март 2024 година, ААВМУ усвои упатства за радиодифузерите, коишто предвидуваат дека пристапот до медиумите што се обезбедува за претседателските кандидати, вклучувајќи го претставувањето и на јавни и на приватни канали, се распределува во согласност со поддршката од нивните политички партии. Според упатствата, буџетските 9,5 минути на час се распределуваат на следниов начин: четири минути за кандидатите поддржани од СДСМ и ДУИ, четири минути за кандидатите поддржани од ВМРО и Беса, една минута за кандидатите поддржани од *Левица* и Беса и 30 секунди за кандидатот поддржан од ЗНАМ. Според упатствата, на 23 и 24 април се применува предизборен молк во вестите и во информативните програми, како во однос на претседателската, така и во однос на парламентарната трка.

⁶⁰ ААВМУ ја информираше НМИ на ОДИХР дека, пред почетокот на периодот на кампањата, три политички партии и 22 медиуми се обврзаа дека ќе се придржуваат до [Кодексот на однесување](#).

генерално избалансирано и неутрално по тон.⁶¹ Јавниот радиодифузен сервис *MPT* ги опфати сите претседателски кандидати во согласност со законските одредби со кои се воспоставува рамка за доделување време на политичките партии за време на избори. Кандидатите поддржани од СДСМ и од ВМРО-ДПМНЕ доминираа кај приватните радиодифузери (19 проценти од покривањето), и двајцата во голема мера со неутрален тон. Телма обезбеди побалансирано покривање од другите набљудувани радиодифузери, посветувајќи еднакво време на сите седум претседателски кандидати. *Алсам-М* одвои подеднакво време (16-19 проценти) на кандидатите поддржани од четирите најголеми политички партии, додека *Сител* првенствено се фокусираше на кандидатите поддржани од СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ, посветувајќи по 20 проценти од содржините поврзани со изборите на секој од нив, главно со неутрален тон. Канал 5 го насочи своето известување во ударните термини на трката меѓу кандидатите поддржани од СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ, при што и двајцата добија по 22 проценти од покриеноста. Телевизијата *Алфа* со негативен тон го прикажа кандидатот поддржан од СДСМ во околу 51 процент од известувањата. Од онлајн порталите за вести, *Kurir.mk* посвети 71 процент од своето покривање на кандидатот поддржан од ВМРО-ДПМНЕ, а *Tetovasot.com* посвети речиси 50 проценти на кандидатот на ДУИ, главно со позитивен тон. Во периодот на кампањата имаше една телевизиска дебата на која учествуваа сите седум кандидати.

Некои од законските измени воведени во март 2024 година вклучија промени насочени кон подобрување на пристапноста до вестите за изборите за лицата со попреченост. Радиодифузерите беа обврзани да приспособат едно издание на нивните емисии со вести и една содржина поврзана со изборите дневно за да им излезат пресрет на потребите на лицата со сензорни нарушувања. Она што е позитивно е дека во согласност со законот, повеќето национални јавни и приватни радиодифузери коишто беа надгледувани од НМИ на ОДИХР надополнуваа делови од нивните содржини во ударен термин со титлови или со знаковен јазик.⁶²

Решавање на изборни спорови

ДИК има мандат да одлучува по најголемиот дел од приговорите. Законот определува дека ОИК треба да одлучуваат за повредите на индивидуалните избирачки права на денот на изборите; во пракса, тие ги проследуваат барањата на гласачите до ДИК за одлучување. ДИК може да поведе прекршочна или кривична постапка за сериозни прекршоци поврзани со изборите до основните судови или до јавните обвинителства. Управниот суд е крајната инстанца за обжалување на одлуките на ДИК. Уставниот суд ја оценува уставноста на правните акти или одлуки поврзани со изборите.

Регулативата за решавање на изборни спорови содржи бројни нејаснотии и празнини, вклучувајќи и во однос на спротивставените рокови, паралелните инстанци за поднесување, нејасните мандати за решавање спорови и овластувањата на комисиите на пониските нивоа.⁶³ Она што е позитивно е дека законските измени од март обезбедија појаснување за одредени рокови за жалба за денот на изборите. Меѓутоа, спротивно на претходните препораки на ОДИХР и меѓународната добра практика, законското право на гласачите да поднесуваат приговори останува ограничено на

⁶¹ Мониторингот на НМИ на ОДИХР ги вклучува јавните радиодифузери *MPT 1* и *MPT 2* (на албански јазик), приватните радиодифузери *Сител*, *Канал 5*, *Алсам-М* (на албански), *ТВ Алфа* и *Телма*, како и онлајн порталите *kurir.mk*, *plusinfo.mk*, заедно со *tetovasot.com* и *lajmpress.org* (на албански јазик). На 1-ви април го започна своето квантитативно и квалитативно следење на покривањето на изборите во ударните термини.

⁶² Освен *Клан Македонија*, сите радиодифузери соодветно приспособија делови од нивната содржина на периодот на кампањата. *MPT2* не обезбеди знаковен јазик на албански јазик. На веб-страницата на ААВМУ беше објавен список на достапни програми.

⁶³ Предвидено е доставување паралелни поднесоци до подрачните канцеларии на ДИК, ОИК и ДИК. Во членовите 50-а, 149, 148 и 151 се пропишуваат различни рокови за решавање на идентични прашања. Постапките и барателите во член 151 не се прецизирани, а овој член пропишува различни рокови во однос на постапките од член 148, иако нивните опфати барем делумно се преклопуваат. Видете го исто така и член 69-а во врска со членовите 73 и 179-б (1).

случаите поврзани со избирачките списоци и нивните индивидуални избирачки права. Правото да се оспоруваат изборните резултати е ограничено на претставниците на лицата коишто се потпишале во знак на поддршка за кандидатите.⁶⁴ Роковите за поднесување и одлучување по жалби остануваат непотребно кратки.⁶⁵ Исто така, иако ДИК издаде упатство за решавање на изборни спорови, во него не се дадени појаснувања на двосмислените законски правила и тоа не е усогласено со неодамнешните измени во Изборниот законик.⁶⁶

И покрај плановите за имплементација пред периодот на кампањата, ДИК го активираше својот онлајн систем за поднесување приговори на 11 април, помалку од 3 недели пред денот на изборите. Недостатокот на јасност во однос на примената на соодветните законски одредби при користењето на алатката ја намали транспарентноста и пристапот до процесот на решавање приговори.⁶⁷ ДИК ја информираше НМИ на ОДИХР дека не добила приговори во врска со претседателските избори. Пред денот на изборите, Управниот суд разгледа две одлуки на ДИК во врска со регистрација на гласачите, при што беа уважени барањата на подносителите и четири одлуки поврзани со регистрацијата на пратеничките листи, коишто беа одбиени. Судот ја усвои и одлуката на ДКСК за прекршување на забраната за вработување пред изборите, по две разгледувања. Управниот суд ги испочитува кратките рокови, но неговиот пристап во поглед на постапката не беше конзистентен.⁶⁸

Основниот суд во Тетово постапи по две барања за регистрација на раководство на партија од двете фракции на Алијансата на Албанците; одлука беше донесена по изземање на тројца судии, наводно поради политички притисок.⁶⁹ Уставниот суд прими две претставки. Едната, којашто се однесува на оценување на уставноста на Изборниот законик остана нерешена до денот на изборите. Судот одби да ја оцени втората претставка за уставноста на упатствата на ААВМУ за распределба на времето во медиумите меѓу претседателските кандидати, што ја разгледа дури по

⁶⁴ Став П.3.3(f) од [Кодексот за добра практика во изборните прашања](#) на Венецијанската комисија на Советот на Европа од 2002 година препорачува дека „[сите] кандидати и сите гласачи коишто се регистрирани во односната изборна единица мора да имаат право на жалба. Може да се наметне разумен кворум за жалби на избирачите во однос на резултатите од изборите“.

⁶⁵ ДИК ги решава приговорите за регистрација на гласачите во рок од 2-4 часа и постапува по приговорите поврзани со изборните кампањи и оспорувањето на изборните резултати во рок од 72 часа. Управниот суд одлучува по жалбите во рок од 24-48 часа. Во ставот ж П.3.3(95) од Објаснувачкиот извештај за [Кодексот за добра практика во изборните прашања](#) на Венецијанската комисија на Советот на Европа е наведено дека „временските ограничувања мора [...] да бидат доволно долги за да се овозможи жалба, за да се гарантира остварувањето на правата на одбрана и да се донесе одлука. Се чини дека е разумно да се утврди рок од три до пет дена во прв степен (и за поднесување жалби и за донесување одлуки).“

⁶⁶ Видете го Упатството на ДИК за начинот и постапката за решавање на приговорите во надлежност на ДИК. На пример, упатството го наведува Уставниот суд како соодветна инстанца за жалбите на гласачите.

⁶⁷ Системот е дизајниран да функционира како портал за поднесување на повеќето приговори од гласачите. Сепак, Изборниот законик, според тесното толкување дадено во соодветната регулатива на ДИК, не дозволува поднесување по пошта и, во повеќето случаи, преку електронска пошта. Ова остави нејаснотија кај гласачите за тоа како би можеле да поднесат приговори.

⁶⁸ Според Законот за управни спорови, Управниот суд може да отстапи некои предмети за одлучување во прв степен. Иако двата приговори во врска со регистрацијата на гласачите беа слични, во едната одлука се бараше ДИК да го разгледа статусот на барателот, додека во другата беше наложена регистрација на гласачот. Во жалбата на одлуката на ДКСК, Судот побара ново разгледување во прв степен.

⁶⁹ Изземањата беа иницирани од една од фракциите поради наведен судир на интереси: едното беше мотивирано од наводна пристрасност, а другото од пријателство помеѓу починат член на семејството на судијата и лидерот на спротивната фракција. Дополнително, трет судија поднесе барање за самоизземање веднаш откако беше распореден на предметот. Соговорниците на МНМИ истакнаа дека сметаат дека изземањето на тројцата судии распоредени на случајот и неформалното повлекување на уште двајца судии од неговото решавање биле политички мотивирани.

завршувањето на кампањата и спроведувањето на упатството.⁷⁰ Една претставка остана нерешена до денот на изборите, поради отсуството на забрзани рокови за уставна ревизија.

Голем број соговорници на МНМИ изразија сомневања за правичноста на одлучувањето на нивните жалби поврзани со изборите, наведувајќи го потенцијалот за политичко влијание, можните прекинни во меѓуагенциската соработка, заостанатите нерешени спорови од претходните избори, како и согледаниот потенцијал за корупција во правосудството и органите за спроведување на законот.⁷¹

Набљудување на изборите

Изборниот законик дозволува граѓанско и меѓународно набљудување, а на пријавените кандидати им дава право да назначат овластени претставници да го следат целиот изборен процес и сите нивоа на изборната администрација, на тој начин придонесувајќи за транспарентноста. Во инклузивен процес, ДИК акредитираше 915 граѓани и 544 меѓународни набљудувачи. Големите организации, вклучувајќи ги *ЦИВИЛ – Центар за слобода* и *Роми за демократија*, распоредија 51, односно 70 набљудувачи.⁷²

Активностите на ГО генерално беа ограничени, што повеќето соговорници на МНМИ го објаснија како резултат на недостиг на финансии и промена на ориентацијата на активностите. Во периодот на кампањата, *ЦИВИЛ* спроведе долгорочно набљудување, фокусирајќи се на следењето на кампањата на медиумите и платформите за социјално вмрежување, како и на улогата на дезинформациите. Неколку граѓански организации ги промовираа правата на лицата со попреченост, во некои случаи следејќи ја инклузивноста на изборниот процес за лицата со попреченост. Фондацијата *Роми за демократија* спроведе граѓанско образование и едукација на гласачите во ромските заедници.

Денот на изборите

Севкупно, денот на изборите беше мирен.⁷³ Додека прописите за предизборен молк генерално се почитуваа, вклучувајќи и во медиумите, неколку претседателски кандидати и партиски лидери објавија пораки на социјалните мрежи во кои ги повикуваа граѓаните да го дадат својот глас на денот на изборите. ДИК обезбедуваше редовни ажурирања за процесот на гласање во текот на целиот ден, на тој начин зголемувајќи ја транспарентноста. Жените сочинуваат 51 процент од членовите на ИО и 61 процент од претседателите на избирачките места.

⁷⁰ На 14 март 2024 година, група избирачи ја оспорија уставноста на Изборниот законик и неговите измени, тврдејќи дека тие не обезбедуваат еднаквост на кандидатите. На 1 април, *Левица* и нејзиниот претседателски кандидат побараа да се оцени уставноста на Изборниот законик и законитоста на прописот на ААВМУ и да се прекине примената на прописот. Барателите тврдеа дека регулативата го дискриминира кандидатот, е во спротивност со уставното начело за рамноправно политичко учество и дека времето за емитување било распределено врз основа на неточно толкување на Изборниот законик. Случајот во моментот е во тек.

⁷¹ [Проценката](#) на ризикот од корупција во судството на Северна Македонија направена од ОБСЕ во 2023 година го истакна падот на довербата во судството и органите за спроведување на законот, како и зголемување на ранливоста на корупција. Видете го и [соопштението](#) за прекин на соработката меѓу јавното обвинителство и ДКСК за гонење на случаи на корупција. Соговорниците на МНМИ од судството наведоа дека постои политичко мешање во решавањето спорови, главно поврзани со случаи на корупција од висок профил.

⁷² Најголемата група којашто регистрираше набљудувачи беше здружението „Разбуди се“, со 752 набљудувачи кои првпат ги набљудуваа изборите.

⁷³ На денот на изборите, органите за спроведување на законот споделуваа редовни ажурирања со јавноста за пријавените неправилности, вклучувајќи и случаи на купување гласови и заплашување. Сепак, во медиумите беа објавени наводи за непостапување на полицијата во врска со некои од овие случаи. Вечерта, Беса одржа прес-конференција на која побара Министерството за внатрешни работи да преземе мерки во врска со Началникот на СВР Тетово којшто одбил да соработува со советникот распореден од Министерството за внатрешни работи за следење на безбедноста на изборниот процес.

Набљудувачите на МНМИ позитивно ги оценија процедурите за отворање на 83 од 93-те набљудувани избирачки места, при што генерално се почитуваа законски пропишаните процедури. Сепак, доцнење во отворањето е забележано на 29 избирачки места, вклучувајќи и четири случаи во кои времето беше надминато за 30 минути. На набљудувачите на МНМИ им се чинеше дека овие одложувања се главно предизвикани од технички тешкотии при навременото поставување на биометриските уреди за идентификација на гласачите (УБИГ).

Набљудувачите на МНМИ позитивно го оценија гласањето во 99 проценти од набљудуваните 954 избирачки места, опишувајќи го процесот како непречен и добро организиран, со високо ниво на соработка меѓу членовите на ИО.⁷⁴ Околу 51 процент од избирачките места не беа достапни за самостојно пристапување од лицата со телесен инвалидитет, а распоредот беше несоодветен за такви гласачи во 19 проценти од местата. Во 11 проценти од избирачките места, на еден или повеќе гласачи им била одбиена можноста да гласаат, пред се поради тоа што немале прифатлив документ за лична идентификација или не биле запишани на тоа избирачко место. УБИГ биле функционални во скоро сите случаи, но во 28 проценти од набљудувањата, не секој гласач од избирачкиот список можел успешно да се идентификува со скенирање на отпечатоци од прст.

Иако ИО се законски обврзани да ги информираат гласачите за процесот на гласање, тоа не се почитуваше во повеќе од половина од набљудуваните избирачки места. Додека тајноста на гласањето генерално се почитуваше, набљудувачите на МНМИ пријавија групно или семејно гласање во 2 проценти од набљудувањата (17 случаи). Во 2 проценти од набљудуваните избирачки места (20 случаи), лица коишто не се членови на ИО воделе евиденција за гласачите коишто гласале. Овластени претставници на кандидатите биле присутни во 77 проценти, а набљудувачи од редот на граѓаните биле присутни во 9 проценти од избирачките места.

Додека процесот на броење беше оценет позитивно во 81 од 90 набљудувања и окарактеризиран како главно ефикасен и непречен, негативни оценки беа пријавени од 9 избирачки места. Ваквите оценки првенствено беа поврзани со случаите во кои ИО испуштиле важни процедурални чекори или не ги завршиле пропишаните процедури пред почетокот на пребројувањето. Сериозните процедурални грешки вклучуваат небребројување на бројот на гласачи коишто се потпишале во избирачкиот список (21 случај), непоништувањето на неискористените гласачки ливчиња за да се спречи нивната употреба (21 случај) и неевидентирањето на релевантни податоци во записниците за резултатите (18 случаи). Постапките за пребројување не беа извршени по пропишаниот редослед во 50 случаи или беа вршени истовремено, што негативно влијаеше на транспарентноста. Во 8 набљудувања, важноста на гласачките ливчиња не беше утврдена конзистентно или таквото утврдување беше оспорено од некои членови на ИО. Во 10 случаи, други лица освен членовите на ИО учествуваа во пребројувањето, што предизвика загриженост во поглед на интегритетот на пребројувањето. Набљудувачите на МНМИ известија од 17 пребројувања дека ИО се соочиле со тешкотии при пополнувањето на конечните записници.⁷⁵ Во 26 избирачки места ИО не поставиле копии од записниците за јавен увид како што налага законот.

ДИК објави дека примила 362 приговори поврзани со правото на глас, при што околу 114 од нив останале нерешени до затворањето на гласачките места. Од 248 одлучени приговори, ДИК усвоила 136 со што им овозможила на гласачите да го остварат правото на глас, мериторно одбила 71 приговор, а отфрлила 41. Не беше дадено образложение за поголемиот дел од одлуките коишто

⁷⁴ ДИК соопшти дека три избирачки места во општина Куманово не биле отворени за гласање, едно поради недостиг на печат на ИО и две поради неисправност на УБИГ, а уште четири избирачки места во општините Делчево, Демир Хисар, Липково и Могила морале да го продолжат гласањето поради технички проблеми коишто довеле до прекин на гласањето за повеќе од еден час.

⁷⁵ Набљудувачите на МНМИ известија за разлика во македонската и албанската верзија на формуларите за записникот за резултати, што доведувало до неусогласеност меѓу двата записници.

и беа достапни на НМИ на ОДИХР за разгледување, а голем број одлуки содржеа различни недостатоци, што ја поткопува ефикасноста на правните лекови.⁷⁶

Процесот на сумирање на резултатите, набљудуван во 75 ОИК, беше оценет како ефикасен и транспарентен, и покрај неколкуте случаи на пренатрупаност поради несоодветниот распоред. Несогласувања во некои записници за резултати од ИО беа забележани во 47 ОИК; во 19 случаи, ИО беа забележани како ги пополнуваат или ги коригираат записниците, што укажува на недоволно разбирање на процедурите за пребројување. Сумирањето генерално беше завршено до раните часови на 25 април. Набргу по затворањето на гласачките места, ДИК почна да објавува делумни резултати, кои ги добиваше електронски од избирачките места преку интернет, а првичните резултати врз основа на 90 проценти од записниците ги објави во 23:30 часот навечер на денот на изборите. Излезноста на гласачите е 49,95 проценти.

*Англиската верзија на овој извештај е единствениот официјален документ.
Неофицијални преводи се достапни на македонски и на албански јазик.*

⁷⁶ ДИК престана да ги објавува своите одлуки во базата на податоци за приговори по 14:00 часот на денот на изборите, по што првично објавените одлуки поврзани со денот на изборите исто така станаа достапни на платформата. НМИ на ОДИХР успеа да добие 72 одлуки, при што во сите нив Врховниот суд беше наведен како инстанца за апелација, којшто, според законот, нема надлежност да ги разгледува одлуките на ДИК. Сите освен четири одлуки беа немотивирани, додека во 17 од 33-те отфрлени одлуки било цитирано упатство на ДИК од 2018 година поврзано со референдуми коешто не е применливо за претседателските избори. Во ставот 5.11 од [Копенхашкиот документ на ОБСЕ од 1990 година](#) е наведено дека „административните одлуки против одредено лице мора да бидат целосно оправдани и по правило мора да ги наведуваат вообичаените достапни правни лекови“.

ИНФОРМАЦИИ ЗА МИСИЈАТА И БЛАГОДАРНОСТ

Скопје, 25 април 2024 година – Оваа Изјава за прелиминарни наоди и заклучоци е резултат на заедничка активност во која се вклучени Канцеларијата за демократски институции и човекови права (ОДИХР) на ОБСЕ и Парламентарното собрание на Советот на Европа (ПССЕ). Процената беше направена за да се утврди дали изборите беа спроведени во согласност со заложбите на ОБСЕ и другите меѓународни обврски и стандарди за демократски избори и со националното законодавство.

Амбасадорката Џилијан Стирк е шеф на НМИ на ОДИХР распоредена од 20 март, а г-дин Алфред Хеер ја предводеше делегацијата на ПССЕ.

Двете институции вклучени во оваа Меѓународна мисија за набљудување на изборите (МНМИ) ја поддржаа Декларацијата за принципите за меѓународно набљудување на изборите од 2005 година. Оваа Изјава за прелиминарните наоди и заклучоци се дава пред завршувањето на изборниот процес. Конечната оценка на изборите делумно ќе зависи од спроведувањето на преостанатите фази од изборниот процес, вклучувајќи го и пребројувањето, сумирањето и објавувањето на резултатите, како и постапувањето по можните приговори или жалби по денот на изборите. ОДИХР ќе издаде сеопфатен финален извештај, вклучувајќи и препораки за потенцијални подобрувања, околу осум недели по завршувањето на изборниот процес. ПССЕ ќе го презентира својот извештај на сесијата за јуни 2024 година во Стразбур.

НМИ на ОДИХР вклучува 19 експерти во главниот град и 20 долгорочни набљудувачи распоредени низ целата земја. На денот на изборите беа распоредени 234 набљудувачи од 33 земји, вклучувајќи и 20 долгорочни и 177 краткорочни набљудувачи распоредени од ОДИХР, како и делегација од 18 члена од ПССЕ. Отворањето беше набљудувано во 93 избирачки места, а гласањето беше набљудувано на 925 избирачки места низ целата земја. Пребројувањето беше набљудувано во 90 избирачки места, а сумирањето во 75 ОИК.

Набљудувачите сакаат да им се заблагодарат на властите за нивната покана за набљудување на изборите, како и на Државната изборна комисија и на Министерството за надворешни работи на Република Северна Македонија за помошта. Тие, исто така, ја изразуваат својата благодарност до другите државни институции, политичките партии и граѓанските организации, како и до претставниците на меѓународната заедница за нивната соработка.

За дополнителни информации, ве молиме да контактирате со:

- Амбасадорката Џилијан Стирк, Шеф на НМИ на ОДИХР, во Скопје (jillian.stirk@odihr.mk);
- Катја Андруш, Портпарол на ОДИХР (+48 609 522 266), или Хамаџирипи Муњиква, Советник за избори на ОДИХР, во Варшава (+48 723 960 008);
- Богдан Торкаториу, Виш службеник за избори, Оддел за избори, ПССЕ, (bogdan.torcatoriu@coe.int)

Адреса на НМИ на ОДИХР:

ул. Пиринска бр. 29, 1000 Скопје, Република Северна Македонија

е-пошта: office@odihr.mk

вев страница: <https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/563601>